

McGrath, Alister E.: *Re-Imagining Nature – The Promise of a Christian Natural Theology*, Oxford, Wiley – Blackwell, 2017. ISBN-10: 1119046351

Moltmann, Jürgen: *God in Creation – An Ecological Doctrine of Creation*, London, SCM Press, 1997.

Murdoch, Iris: *The Sovereignty of Good*, London: Macmillan, 1970.

O'Connor, Kathleen: Genesis 1–25A, in: Smyth & Helwys Bible Commentary, Macon, Smyth & Helwys Publishing, 2018. ISBN-10: 1641730714

Pál József: Assisi Szent Ferenc Istendicsérete – fordítás és értelmezés, in: *Tiszatáj* - LV. évf. 12. sz., 2001. december, 67–76.

Pannenberg, Wolfhart: *Rendszeres teológia*, 2. kötet, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. ISBN 9633898471

Piaget, Jean: *Biology and Knowledge*, Chicago: University of Chicago Press, 1971. ISBN 10 0226667758

Ritschl, Dietrich: „Story” als Rohmaterial der Theologie, in Ritschl, D., Jones, H. O. (Hg.): „Story” als Rohmaterial der Theologie, München: Chr. Kaiser Verlag, 1976, 7–41.

Shakespeare, William: *Vízkereszt, vagy amit akartok*, Budapest: Európa, 1984. ISBN 9630729822

Westermann, Claus: *Der Mensch im Alten Testament*, Münster: LIT, 2000. ISBN 3-8258-4587-7

Westermann, Claus: *Genезis – Kapitel 1-11*, in: *Biblicher Kommentar Altes Testament*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1974.

Wigglesworth, Cindy: *SQ21 – The 21 Skills of Spiritual Intelligence*, New York, SelectBooks, 2014. ISBN-10: 9781590792988

Wolff, Hans Walter: *Az Őszövetség antropológiája*, Budapest, Harmat Kiadó, 2003. ISBN 963-9148-53-9

Wolterstorff, Nicholas: *Art in Action – Toward a Christian Aesthetic*, Grand Rapids, Eerdmans, 1980. ISBN13: 9780802818164

Wolterstorff, Nicholas: *Art & Action [Biola's Center for Christianity, Culture, and the Arts Lecture]* 2016. ápr. 18. <https://www.youtube.com/watch?v=d0JYeg6PnkQ> (leöltés: 2020.04.20.)

RECENZÍÓK:

Karasszon István:

Egy nagybirodalom, most nem alulnézetből

Vér Ádám, *Az Újasszír Birodalom keleti tartományai*
(Ókor-Történet-Írás 6), Budapest/Pécs:

L'Harmattan/PTE Ókortörténeti Tanszék, 2018, 366 lap

Miért érdeklődnek a Biblia kutatói Asszíria iránt? Az ok nyilván történeti: az assziriológia kezdetei szoros összefüggésben álltak a Biblia kutatásával, az assziriológusok munkájukat bő száz évvel ezelőtt mindig a bibliai összefüggésekben illusztrálva mutatták be a tudós Európának. A helyzet mára alaposan megváltozott! Az assziriológia gyorsan emancipálódott, s már egy akkora területet jelent az ókortudományon belül, hogy egy élet sem elég az ismereteinek összefoglalására. Ha valaki erről meg akarna győződni, akkor csak olvassa végig ezt a könyvet... Bibliatudósok persze változatlanul érdeklődnek az assziriológia bizonyos területei iránt, de nyilván azon részek iránt elsősorban, amelyek valamilyen érintkezést mutatnak – vagy az izraeli történelemmel, vagy a hebraisztika nyelvészeti kérdéseivel, vagy régészeti témákkal. A jelen kötet nem ilyen; Izrael Asszíriától nyugatra fekszik, ez a tanulmány éppen a keleti tartományokról szól: Asszíria expanziójáról a médek irányában. Mégis érdekes számunkra, hiszen időben van átfedés: a K.e. 8. században az asszír expanzió elérte Szíria-Palesztina területét is, ahol döntően befolyásolta Izrael és Júda államainak történetét. Egy olyan kötetet tart hát kezében az olvasó, ahol tényleg „izraeli bias”, elfogultság nélkül vizsgálhatja, hogyan működött egy világbirodalom, terjedésében és szervezettségében.

Vér Ádám hat nagy fejezetben szól az Asszír Birodalom keleti expanziójáról. Az első fejezet a Zagrosz-hegységben fekvő asszír tartományok történeti földrajzát tárja elő, a második összegzi történeti tudásunkat a térségről az asszír hódoltság előtt, a harmadik szól az asszír terjeszkedés stratégiájáról, a negyedik az elfoglalt tartományok adminisztrációjáról a Zagrosz-hegység területén, az ötödik az asszír fenn-

hatóság technikájáról, végül pedig az asszír külpolitika mozgó rugójáról: miért terjeszkedett ebbe az irányba Asszír? – A könyv példás kiállítása mindenképpen dicsérendő; a feldolgozott anyag primer forrásait mintegy kilencven oldalon fordításban közli a szerző, a királyfeliratokat és a leveleket egyaránt, hogy az olvasó maga is ellenőrizni tudja az elemzést, majd bőséges bibliográfia következik (tekintélyt parancsoló 35 lapot tesz ki), időrendi táblázat az asszír uralkodókról, majd pedig részletes mutatók könnyebbítik meg az olvasó dolgát.

Mit tarthat értékesnek a Biblia tanulmányozója ebben a kötetben? Először is örülhetünk annak, hogy egy sor ismert nevet láthatunk a bibliográfiában: Simo Parpola, Hayim Tadmor, John N. Postgate, Buxton Oded, vagy akár Edward Lipiński és Mario Liverani olyan nevek, amelyekkel mi is gyakran találkozhatunk, ha az Ószövetség magyarázatáról van szó. Úgy tűnik, egyáltalán nem szükséges, hogy az ókortudomány és a Biblia tudománya kettészakadjon! Másrészt sokat tanulhatunk a módszerekből. Azok, akik a Bibliával foglalkoznak, gyakorta élvezik azt a gazdagságot, amit a Szentírás tartalma nyújt, s ezek ismétlésénél meg is állnak. Ha például az első fejezetet olvasom: elismerem, sok ismeretlen nevet láthatunk, ami látszólag nem érdekli a bibliaolvasót. Viszont a helységnevek azonosítása ugyanazon módszerrel történik, amellyel nekünk is dolgoznunk kell – etsi deus non daretur! A második fejezetben nem kárörvendéssel, hanem éppen hogy empátiával olvastam azokat a sorokat, ahol a szerző a hérodotoszi történetírás és a Zagrosz-hegység történetéből fennmaradt dolgokból próbál modern történelmet írni – hiszen oly sokszor kell nekünk is ezt tennünk, főként Izrael hellenista korában! A harmadik fejezetben már sokat tanulhattam a bibliaolvasó is a könyvből: a Biblia ugyan leírja (izraeli szemmel nézve) az asszír expanziót, de túl kevés adatot olvashatunk ki elbeszéléseiből arra nézve, hogy milyen technikákat alkalmazott az asszír nagybirodalom hódításai során. A Biblia csak fájdalmas deportációkról beszél; az viszont, hogy ez a helyi elit kicserélését jelentette, ill. a katonák és a szakemberek átirányítását a birodalom irányítása szempontjából, értelemszerűen nem értesülünk. És persze magának a már meghódított területnek az irányítása is számunkra ismeretlen terület. Az *adè*-szerződésekről talán hallottunk

újabbban (főként a deuteronomiumi reform nyelvezetére lehetett hatással az asszír vazallus-szerződések tartalma), de a *qēpu* hivatalát aligha ismeri, jóllehet biztos, hogy kulcsszerepe volt a királyi megbízottaknak a helyi ügyek tanácsolásaiban/intézésében. Ha a meghódított ország szempontjait vesszük alapul (s a bibliaolvasó nyilván a legyőzött Izrael szempontjával azonosul), úgy nyilván csak annyit látunk, hogy adva van egy harcos, nagy nép, amely ellenállhatatlanul nyomul előre – néha még a behódolás se segít! Az elkeseredett hangot emiatt jól dokumentálja Habakkuk könyve. Ez a könyv segít abban, hogy az építkező és alkotó (jóllehet mindvégig harcos) nép célkitűzéseit is megértsük. Ilyen szempontból talán legérdekesebb az utolsó fejezet, ahol az asszírok motivációjáról értesülünk. Szóhoz jut itt a külkereskedelem, a *tamkārū* (kereskedők, vö. a héber *mákar* = eladni igét) tevékenységének biztosítása, de kifejezetten hadászati szempontok is, különösen a harci lovak megszerzésének érdeke.

Talán sikerült bizonyítanom, hogy teológusok számára is érdekes könyvet írt Vér Ádám – de azt mindenképpen, hogy egy széles alapismeretekkel, nagy elmélyült munkát folytató ifjú tudósról van szó, aki re a figyelmet felhívni mindenképpen illő. Magam részéről még érdekelt volna az is, hogy hogyan látja a szerző az asszír külpolitikai változásait az egyes uralkodók alatt, hiszen az asszír vezetés nem mindig volt egyöntetű, voltak benne igen radikális változások is (már csak ha a Sargon–Szanhérib–Aszerhaddón sorra gondolunk is). Remélem, hogy erről is fog könyvet írni Vér Ádám!